

SOCIALINIS GYVENIMAS BESIKEIČIANČIOJE VISUOMENĖJE

Vytolis Kučinskas

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Gyventojų kokybės gerinimas siejasi su būtinybe mobilizuoti valstybės, visuomenės, organizacijų ir pavienių asmenų galias, pastangas, pagalbą, paramą. Tam reikalui būtinas sisteminis požiūris į gyventojų kokybės problemas. Šiame straipsnyje mes pabandėme kompleksiskai išanalizuoti žmogaus socialinį gyvenimą, kaip nagrinėjamos problemos sudėtinę dalį.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: socialinis gyvenimas, gyventojų kokybė, sisteminis požiūris, kompleksinis vertinimas, struktūra, šaltinis, būdas, socialinis-kultūrinis, socialinis-ekonominis, socialinis-politinis, administracinis, ūkinis, reiškinys.

Abstract

The improvement of the population quality is connected with the necessity to mobilize the powers, efforts, assistance and support of the state, society, organizations and individual persons. The systematic approach towards population quality problems is essentially needed. The attempt was made to analyze complex social life change patterns as a part of the problem under study.

KEY WORDS: social life, population quality, systematic approach, complex evaluation, structure, origin, mode, social cultural, social economical, social political, administrative, economy, phenomena.

Mūsų šalies politinė, socialinė, ekonominė, kultūrinė, ūkinė, švietimo, sveikatos apsaugos ir kt. reformos gerokai sujaukė nusistovėjusį žmonių gyvenimo būdą, jų santykius ir pan. Žmonės yra apėmęs nuolatinis nerimas dėl pinigų, darbo, sveikatos, būsto, garbės, atsakomybės, savo kitoniškumo, teisingo pasirinkimo, ateities žinojimo ar nežinojimo, galimos kančios ar netekčių, gyvenimo prasmės nežinojimo, žmonijai išskylančių problemų ir t.t. Todėl dauguma žmonių pajuto, kad nei jie patys, nei jų šeimos, draugai ar bendradarbiai, nei artimieji ar geradėjai negali išspręsti visų čia paminėtų ir nepaminėtų problemų. Toks nerimas pagrįstas gyvenimo realybe. Šalyje 70 - 80% gyventojų patiria skurdą, materialinius nepriteklius. Gyventojų mirštamumas viršija gimstamumą, santykinai didėja pensininkų skaičius. Dalis kūdikių gimsta ne santuokoje, o ir santuokiniai vaikai tampa našlaičiais, nors jų tėvai dar gyvi. Dėl šeimų skrybų padažnėjimo daug vaikų auga nepilnose šeimose. Įvairaus tipo šeimose padaugėjo abortų, padidėjo apsigimusių kūdikių, kuriems reikalinga materialinė, medicininė, juridinė ir kt. pagalba, skaičius. Padažnėjo žmonių psichinės, tuberkuliozinės, venerinės, AIDS, alerginės ir kitos ligos. Nuolat auga alkoholikų, narkomanų, toksikomanų, prostitučių skaičius. Nusikaltėliais tampa ne tik suaugę, bet ir jaunimas, paaugliai, vaikai. Žmonės užvaldė sudaiktėjimas, susvetimėjimas, dėl ko padažnėjo depresijų, savižudybių. Didėja vaikų, nelankančių mokyklos, skaičius, auga nedarbas, privačių darbdavių išnaudojimas, ypač vaikų ir moterų atžvilgiu, daliai gyventojų neprieinama kvalifikuota medikų pagalba ir t.t. Negatyvių reiškinių, procesų sąrašą būtų galima tęsti. Tačiau mūsų tikslas ne tas. Mes norime parodyti, kad būtina mobilizuoti valstybės, visuomenės, organizacijų ir pavienių asmenų pastangas, pagalbą, paramą šioms žmonių problemoms spręsti. Tam būtinas sisteminis požiūris ir kompleksinė (politinė, socialinė, ekonominė, medicininė, juridinė, edukacinė, psichologinė, ergonominė ir pan.) pagalba, parama, rūpyba, konsultacijos ir pan.

Šio straipsnio **tikslas** - išanalizuoti žmogaus socialinio gyvenimo šiuolaikinėje besikeičiančioje visuomenėje ypatumus (struktūrą, šaltinius, būdą), taip pat su tuo susijusius socialinius-kultūrinius, socialinius-ekonominius, socialinius-politinius ir ūkinius-administracinius reiškinius.

Tyrimas atliktas, taikant literatūros, dokumentų analizės ir sociologinių stebėjimų **metodus**.

Tyrimo **objektas** - šalies socialinio gyvenimo įvairovė ir dinamika.

Socialinio gyvenimo struktūra

Socialinis gyvenimas yra žmonių, tam tikros jų visuomenės, akcijos ir reakcijos vyksmas, procesas. Žmonių socialinis gyvenimas yra įvairus savo papročiais, tradicijomis, kalba, religijomis, teise, ekonomika, politika ir t.t., kas išreiškia grupės, kolektyvo ar tam tikros visuomenės gyvenimo būdą. Žmogus yra pagrindinis to socialinio gyvenimo veiksnys (Ignaitis, 1991).

Žmogus yra viso gyvenimo dalyvis, nepaisant to, ar gyvenimą laikome privačiu, ar viešu, t.y. susijusiu su šeima, tauta, valstybe ar kitomis gyvenimo sritimis, pavyzdžiui, moraline, teisine, kultūrine, edukacine, ūkine, administracine, politine ir pan.

Žmogaus dalyvavimą socialiniame gyvenime lemia jo prigimtis, kuriai būdingos tam tikros galios maitintis, daugintis, mąstyti, pažinti, kurti, siekti tiesos, laisvės, grožio, mylėti, kalbėti, kovoti, dirbti, tvarkyti, pavydėti, meluoti, keršyti, naikinti, ugdyti, ugdytis ir t.t.

Santykiauti su aplinka, žmonėmis, daiktais yra žmonių prigimties realizavimo, jų būties, egzistencijos sąlyga, t.y. jų gyvenimo išraiška. Gyvenimo išraiškos formos: papročiai, tradicijos, teisingumas, laisvė, mokslas, menas, švietimas, nuosavybė, darbas, valdžia ir t.t.

Todėl **žmonių socialinis gyvenimas yra jų žmogiškosios prigimties įgyvendinimo, realizavimo forma, išraiška, žmonių veikimo būdas**.

Socialinį gyvenimą turėtų sudaryti mažiausiai du tos pačios prigimties, bet skirtingų formų, skirtingų lyčių

žmonės, individai – vyras ir moteris. Susijungus vyrui ir moteriai atsiranda nauja gyvybė. Jie yra socialinio gyvenimo visumos mažiausia ląstelė.

Socialinis gyvenimas atspindi žmogaus, kaip atskiro individo, gyvenimą. Žmogus yra sąmoningai veikianti būtybė, kuri ugdoma, yra ugdymo objektas ir subjektas.

Nagrinėjant žmogaus socialinį gyvenimą kyla klausimai: kas yra žmogus, kokia jo struktūra ir pan.?

Dar gilioje senovėje įsitvirtino nuomonė apie dvejų diametriškai priešingų substancijų - kūno ir sielos - junginį. Kūnas - pasyvi materialinė substancija, kurią riboja erdvė bei laikas ir kuriai būdingos tam tikros fizinės savybės. Siela (dvasia) - ypatinga substancija, kurios neribuoja nei laikas, nei erdvė. Ji nemirtinga, suteikia kūnui gyvybingumą, prasmę ir pan. (Jenkins, 1997).

Šiuolaikinis mokslas apie žmogų apima tyrimo objektą megamokslo ir mikromokslo lygiais, gnoseologiniu (pažintiniu), aksiologiniu (vertybiniu) ir ontologiniu (būties) aspektais, t.y. proto ir išminties bei dvasingumo lygmenimis. Todėl žmogus, kaip aukščiausiai išsivysčiusi fizinio egzistavimo forma, būdamas visuomenės narys ir naudodamasis savo galiomis bei visuomenės gyvenimo galimybėmis, ypatingai išplėtojo savo fizinį, intelektualinį bei dvasinį pasaulius. Visus šiuos pasaulius sudaro žmogaus, kaip asmenybės, vienovė. Kita vertus, būdamas gamtos pasaulio dalimi, žmogus yra baigtinis, laikinas, ribotas, mirtingas, paklūstantis būtinybei. Tai vienintelis padaras gamtoje, kuriam jo paties būtis yra problema, - jis turi ją išspręsti ir negali nuo jos pabėgti (Jovaiša, 1998).

Jei gamtoje žmogus reiškiasi kaip individas, tai socialiniame gyvenime – kaip asmuo ar asmenybė.

Kas yra asmuo? Tai pats sunkiausias žmogaus filosofijos klausimas, į kurį niekas nėra davęs patenkinamo bei galutinio atsakymo (Jenkins, 1997, p. 16).

Apie asmenį negalima kalbėti bendrosios giminės vardu, nes jis turi savo veidą, vardą ir pan., kurie priklauso tik jam pačiam, o ne kam nors kitam. Tai vienkartybė, kaip pagrindinė ir esminė asmens savybė. Niekas nėra panašus į konkretų asmenį todėl, kad jis yra vienintelis, kad niekas negali jo atstoti ar pakartoti.

Kita asmens savybė yra jo tapatumas. Žmogus visada yra tapatus tik pats sau. Viskas aplinkui kinta, kinta ir asmuo, tačiau jis visada lieka tas pats. Jokie pokyčiai nepaverčia asmens kitu.

Socialiniame gyvenime moraliniai ir socialiniai santykiai liečia žmones ne kaip asmenis, o kaip asmenybes. Jei asmuo yra žmogiškosios būtybės pagrindas, tai asmenybė yra didesnis ar mažesnis jos galių išskleidimas. Žinoma, kad kiekvienas žmogus yra asmuo, bet ne kiekvienas yra asmenybė. Tačiau asmens atžvilgiu visi žmonės yra lygūs, todėl visuomeninė santvarka privalo garantuoti, kad visi bus vienodai gerbiami ir saugomi.

Realusis pasaulis yra auginimo terpė - auga ne tik mineralai, augalai, gyvūnai, bet ir žmogus: ne tik jo pavaldas, bet ir asmenybė. Asmenybės augimas nėra savaiminis, tai didelių pastangų reikalaujantis procesas. Pagrindinė žmogaus pareiga gyvenime yra sukurti save, tapti tuo, kas potencialiai jis yra. Pats reikšmingiausias

asmens pastangų kūrinys yra jo paties asmenybė. Kita vertus, žmogaus asmenybė tarpsta socialinėje-kultūrinėje aplinkoje, socialiniame gyvenime, palaikant socialinius santykius. Todėl pravartu žvilgteltėti į socialinio gyvenimo šaltinius.

Socialinio gyvenimo šaltiniai

Kiekvienas žmogus privalo perimti pagrindinius socialinio gyvenimo šaltinius: kalbą, mokymosi dalykus, įgūdžius, siekius, vaidmenis. Šie šaltiniai teikia žmogui informaciją apie tai, kas jie yra, ko iš jų galima tikėtis, kaip neapvilti visuomenės lūkesčių, kaip elgtis atitinkamo amžiaus ir lyties grupėms, kaip bendrauti tarpusavyje ir pan. (Ignaitis, 1991).

Kalba - pagrindinė mokymo ir auklėjimo, bendravimo ir bendradarbiavimo priemonė. Tam tikros kalbos žodžiais (sakiniais) keičiamasi informacija, pažintine, praktine, emocine patirtimi. Kalba vartojama reikšti jausmus, vertybes, požiūrius.

Kalbėti išmokstama vaikystėje. Visuomenės skiriasi savo įsitikinimais, kaip ir kada tikslinga pradėti mokyti vaiką kalbėti. Europoje, JAV baltaodžiai jau su kūdikiu kalbasi paprastais žodžiais, nuolat juos kartodami. Naujojoje Gvinėjoje suaugusieji ir vaikai nesikalba su kūdikiais, bet pastarieji vis vien išmoksta kalbėti.

Mokymosi dalykai - mokymui atrinkti materialinės ir dvasinės kultūros dalykai, kurie skirstomi į tokias grupes: 1) humanitarinio ciklo (kalbos, literatūra, istorija, visuomenės mokslų pagrindai); 2) gamtos mokslų (matematika, fizika, chemija, biologija, geografija); 3) meno (dailė, muzika, choreografija); 4) darbų ir technikos mokymo (rankų darbai, darbai dirbtuvėse ir lauke); 5) fizinio lavinimo (kūno kultūra, sportas).

Įgūdžiai - suautomatinti sąmoningos veiklos komponentai. Jie padeda veikti tiksliai, greitai ir lengvai. Atsižvelgiant į vyraujančius veiksmus, įgūdžiai gali būti keturių rūšių. Kai pagrindinis vaidmuo tenka jutimo organams - sensoriniai įgūdžiai. Jei dominuoja raumenų veiksmas - motoriniai įgūdžiai, jei motoriniai veiksmas kontroliuojami regėjimu ar girdėjimu - sensomotoriniai įgūdžiai. Protinėje veikloje dalyvauja intelektiniai įgūdžiai.

Elgesio taisyklės. Elgesys - tai žmogaus veiksmas, atspindintis jo santykius su aplinka. Objektivių santykių su aplinka ir higienos, etiketo, estetikos bei moralės reikalavimų atitikimas vadinamas elgesio kultūra.

Socialiniame gyvenime žmogus išmoksta pagrindinių elgesio taisyklių, yra linkęs elgtis drausmingai, tikėtis visuomenės pritarimo ir atlygio už tai ateityje.

Siekiai - veikla, kuria artėjama prie tikslo. Siekiai priklauso nuo artimiausių ir dalinių tikslų, priemonių ir veiksmų, jų kaitos. Pastarieji sudaro vidinį veiklos planą, konkrečią veiksmų programą, kuri reguliuoja motyvus, mąstymą, emocijas, vaizduotę. Siekiai yra susiję su padėtimi, kurią gali užimti visuomenėje individas, atsižvelgiant į lytį, amžių, priklausymą kokiai nors žmonių grupei ar kilmę.

Vaidmenys. Vaidmuo - veiklos ar elgesio programos vykdymas pagal kitų ar savo susikurtą programą. Socialiniai vaidmenys (rolės) yra skirtingi, atliekami, atsižvelgiant į individo socialinį statusą (padėtį visuomenėje). Tai formuoja skirtingą asmens savimonę, kuri turi įtakos ir elgesio reguliavimui. Socialiniame gyvenime žmogus išmoksta tam tikrus vaidmenis (teises, pareigas, elgesio normas), kurie susiję su atitinkama visuomenine padėtimi.

Visuomeninė padėtis - tai vieta visuomenėje: studentas, dėstytojas, mama, duktė ir pan. Žinodami žmogaus visuomeninę padėtį, jau nemažai nutuokiame, ko iš jo galima tikėtis tam tikroje situacijoje, kadangi teisės ir pareigos yra susijusios su užimama visuomenine padėtimi.

Socialinio gyvenimo būdas

Gyvenime keičiasi ne žmonių prigimtis, bet jų santykių padariniai, t.y. socialiniai reiškiniai. Atsižvelgiant į tai socialinis gyvenimas ir to gyvenimo būdai yra įvairūs, skirtingi. Gyvenimo būdą lemia įvairūs papročiai, elgesio normos, teisingumas, žmonių meilė, laisvė, kalba, santykiai su mokslu, menu, religija, nuosavybe, darbu, darbo produktu, valdžia, šeima, pačiu savimi ir pan.

Egzistuoja įvairios, skirtingos, besikeičiančios kultūros, civilizacijos. Dar didesnė žmonių gyvenimo būdo įvairovė, kuri priklauso nuo moralinių-teisinių, socialinių, kultūrinių, ekonominių-ūkinių ir administracinių-politinių reiškinų.

Teisingumas. Siekti tiesos yra žmonių prigimties savybė, galia. Teisingumas yra viena žmonių prigimties realizavimo formų, parodanti tų žmonių gyvenimo, veikimo būdą, jų santykius: asmeninius, šeimyninius, moralinius, teisinius, kultūrinius, ekonominius, administracinius, politinius, valstybinius, tautinius ir tarptautinius (Ignaitis, 1991).

Teisingumas ir teisė (įstatymas) yra vienos kilmės, t.y. išplaukia iš žmonių prigimties. Kad teisingumas (moralinė norma) taptų teise ar įstatymu (vieša tarpusavio santykių norma ar matu), turi būti viešųjų institucijų priimtas ir praktikuojamas. Taigi teisingumas yra labiau privataus, moralinio pobūdžio ir paisomas labiau paties žmogaus asmeniniu apsisprendimu, jo gera valia. Teisė (įstatymas) yra viešojo pobūdžio, viešąjį gyvenimą tvarkanti norma ir dėl to paisoma viešųjų institucijų.

Nusikaltimas yra priešprieša teisingumui - tai teisingumo paneigimas. Jis nukreiptas prieš kitą ar kitus žmones, yra kitų žmonių gyvenimų griovimas, destrukcija (naikinimas, žudymas, vagystė, prievartavimas, apgavystė ir kt.). Neteisingumas atsiranda tada, kai viešieji socialiniai reikalai nėra teisiškai sutvarkyti arba nepaisoma įstatymų. Pas mus žmonių ūkinius, darbo reikalus tvarko ne teisė (įstatymas), bet neteisėti asmenys, organizacijos, siekiantys neteisėto pelno, žmonių išnaudojimo, jų nusikurdirimo ir pan.

Patologiški kriminaliniai, seksualiniai, pornografiniai spaudiniai ir filmai, viešai paroduojami ir platinami, ter-

šia sociokultūrinę aplinką, atlieka griaujamąjį darbą, yra nusikaltimus inicijuojantis veiksnys, ypač tarp paauglių ir jaunimo. Šiomis priemonėmis pasipelnymo, politikos ar kitais tikslais veikiantiems žmonėms turi būti taikoma ne cenzūra, bet konkretūs įstatymai.

Teisingumui įgyvendinti yra priimta 1948 m. Jungtinių Tautų Visuotinė Žmogaus teisių deklaracija, kurios svarbiausius punktus čia ir pateikiame:

- Visi žmonės turi teisę gyventi, būti laisvi, apsaugoti nuo baimės ir smurto.
- Visi žmonės turi teisę būti vienodai ginami įstatymo.
- Nė vienas žmogus negali būti kieno nors savaivališkai areštuotas, sulaikytas, ištremtas.
- Kiekvienas žmogus turi teisę reikalauti teisingo ir viešo teismo.
- Kiekvienas žmogus, kuriam gresia baudžiamoji atsakomybė už įstatymo sulaužymą, gali naudotis nekaltumo prezumpcija tol, kol bus įrodytas jo kaltumas.
- Kiekvienam žmogui turi būti garantuotas jo asmeninio gyvenimo neliečiamumas - jis, jo šeima, namai, korespondencija turi būti apsaugoti nuo neteisėto kišimosi, o jo garbė ir orumas - nuo nepagrįsto žeminimo.
- Tuokdamiesi ar skirdamiesi vyrai ir moterys naudojasi vienodomis teisėmis.
- Kiekvienas žmogus turi teisę į mąstymo, sąžinės, religijos laisvę, taip pat teisę tiek privačiai, tiek viešai reikšti savo nuomonę.
- Kiekvienas žmogus turi teisę į darbą ir tinkamas darbo sąlygas.
- Visi turi teisę už tą patį darbą gauti vienodą atlyginimą, taigi kiekvienam asmeniui ir jo šeimai turi būti garantuotos žmogaus orumo nežeminančios gyvenimo sąlygos.
- Kiekvienas žmogus turi teisę į poilsį ir laisvalaikį, darbo valandos neturi peržengti proto ribų, žmogus turi teisę į apmokamas atostogas.
- Kiekvienas žmogus turi teisę į tokį pragyvenimo lygį, koks yra būtinas jo sveikatai išsaugoti ir gerovei garantuoti; čia turimas galvoje ir gyvenamasis būstas, medicininis aptarnavimas, socialinė apsauga nedarbo, ligos, našlystės, senatvės ir kt. atvejais.
- Kiekvienas žmogus turi teisę į mokslą.
- Kiekvienas žmogus turi teisę dalyvauti bendruomenės kultūriniame gyvenime.
- Kiekvienas žmogus turi pareigų visuomenei, taigi yra garantuojama, kad kiekvienas visuomenės narys pripažįsta ir gerbia kitų narių teises bei laisves.

Iš atliktos analizės išplaukia išvada, kad žmogaus teisės yra labai svarbios mūsų prigimčiai. Be jų mes negalėtume gyventi kaip visavertės žmogiškos būtybės. Teisingumui nėra nei stiprių, nei silpnų, nei didelių, nei mažų žmonių. Lygiųjų statusas yra sąlyga teisingumui įgyvendinti.

Meilė - giliausia, patvariausia, visą asmenybę apimanti emocija, kylanti iš švelnumo, bendravimo poreikio ir patirties. Tai aukščiausias dorovinis jausmas. Žodis "meilė" reiškia daug skirtingų dalykų. Skiriamos kelios meilės rūšys (Jenkins, 1997):

1. Švelnus jausmas, susijęs su prisirišimu prie ko nors (myliu vaikus, gyvūnus ir pan.).
2. Seksualinė trauka priešingos lyties žmogui, aistra, geismas.
3. Meilė draugams, bendraamžiams, giminėms, tėvynei.
4. Šeimos ir artimųjų meilė.
5. Krikščioniška meilė, apimanti gerus darbus kitų labui, toleranciją, pagarbą visiems žmonėms.

Meilė turi daug tokių bruožų (gėrio meilės objektui troškimas, kontaktų lūkestis, interesų bendrumas ir pan.), kurių suminėti neįmanoma. Manome, kad geriausiai beveik prieš 2000 m. ją apibūdino šv. Paulius: "Meilė kantri, meilė maloninga, ji nepavydi; meilė nesididžiuoja ir neišpuiksta. Ji nesielgia netinkamai, neieško sau naudos, nepasiduoda piktumui, pamiršta, kas buvo bloga, nesidžiaugia neteisybe, su džiaugsmu pritaria tiesai. Ji visa pakelia, viskuo tiki, viskuo viliasi ir visa ištvėria. Meilė niekada nesibaigia" (1Kor 13, 4 - 8).

Reikia pripažinti, kad paauglių ir jaunimo gyvenime meilės samprata suprimityvėjo. Jie daugiausiai kalba apie seksualinę meilę, t.y. fizinį potraukį, kuris realizuojamas be meilės.

Normalus socialinis gyvenimas turi ugdyti jaunų žmonių meilę tėvams, tėvynei, darbui, darniam šeimoms gyvenimui, kiekvienam žmogui, ypač nukentėjusiam ar skriaudžiamam.

Mylėti, kaip ir siekti tiesos, yra žmonių prigimties savybė, galia (Ignaitis, 1991). Mylėti reiškia ir gerbti, ir atjausti, ir pagelbėti, ir aukotis. Tai plačios apimties, gyvenimą palaikanti, teigiama žmonių prigimties galia. "Mylėk artimą, kaip pats save" - žmonių, tarpusavio santykių matas, norma ir nuoroda. Meilę reikia puoselėti, išmokyti mylėti, nes tai yra priešprieša blogiui, gyvenimo neigimui (neapykantai, naikinimui, žudymui, kankinimui, kerštui, prievartai, vogimui ir t.t.). Pagaliau reikia prisiminti, kad siekiant laimės būtina pusiausvyra tarp gebėjimo mylėti ir gebėjimo būti mylimam.

Laisvė yra veikimas (gyvenimas) moralės ribose (neprasilenkiant su atsakomybe ir pareiga) arba įsisąmonintas būtinumas. Laisvė žmogui reiškia jo veikimo būdą, tai galia individualiai, t.y. laisvai, apsisprendus ir pasirinkus, veikti, dalyvauti gyvenime (Ignaitis, 1991).

Laisvė socialiniame gyvenime yra žmonėms ir tarp žmonių. Ji yra kintanti, skirtinga ir įvairi: judėjimo, įsitikinimų, informacijos, kalbos, spaudos, laisvė reikšti savo nuomonę, mokslo, mokymosi, kūrybos, susirinkimų laisvė ir kt.

Siekti laisvės yra žmonių prigimties savybė, galia. Laisvė, kilusi iš žmonių prigimties ir susidariusi dėl žmonių santykių, yra viena žmonių prigimties realizavimo formų. Ji parodo žmonių socialinio gyvenimo, veikimo būdą.

Laisvės subjektas, puoselėtojas yra pats individas, žmogus, kuris kartu yra ir visuomenės, tautos, pagaliau žmonijos dalis. Todėl individo laisvės dydis priklauso nuo tautos, valstybės, žmonijos laisvumo lygio. Didesnė laisvė lengviau pasiekama tada, kai individo ir visos visuomenės tarpusavio reikalavimai (laisvės siekiai ir troškimai) yra abipusiškai pagrįsti ir teisingi.

Patį laisvę visų pirma yra būtina sąlyga kūrybiniam žmogaus ir visuomenės aktyvumui ugdyti, tam, kad žmogus bei visuomenė (tauta) pajėgtų sutramdyti grasinančias ir jai pavojingas jėgas, kartu sudarytų palankesnes sąlygas savo egzistencijai, teisėms realizuoti.

Besikeičiančioje visuomenėje laisvės suvokimas ne tik yra deformuotas, bet ja piktnaudžiuojama arba išvis nesinaudojama. Todėl žmogus, egoistiškai naudodamasis laisve, gali pažeisti ar uzurpuoti kito ar kitų laisvę arba ją iš viso paneigti. Egocentrinė, homocentrinė laisvė neatitinka nei gyvenimo tikrovės, nei socialinio teisingumo. Tačiau šiuo egocentrinio požiūriu dabar laisvę aiškina ir praktikuoja žmonės individualistai: švietimo sistemoje - auklėtojai, ūkio - ekonomistai, psichologijos - mistikai, sensualistai. (Ignaitis, 1991, p. 40) Jie praranda ryšį su gyvenimo tikrove, nes jų kredo - ką noriu, tą darau. Taip gimsta "laisvė" kankinti, žudyti, prievartauti, vogti ir t.t.

Besąlygiška laisvė socialiniame gyvenime, kiek tai susiję su atskirų individų ir juridinių asmenų santykiais, yra teoriška, negyvenimiška ir net provokatyvi prielaida, skatinanti žmones, ypač jaunimą, į asmeninę ir socialinę netvarką, chaosą, sukelti socialinius nesutarimus, skriaudas ir pan.

Todėl tikroji žmogaus laisvė yra tiesiogiai susijusi su jo išsilavinimu, kultūros lygiu, bet pirmiausia su gebėjimu save riboti ir valdyti. Be pakankamai aukšto žmogaus ir visuomenės kultūros lygio nėra įmanoma pagarba teisėtiems kito interesams, dorovės normoms ir veikiantiems šalies bei tarptautiniams įstatymams (Jonuška, 1995).

Pabaigai pasinaudosime A. Maceinos išsakyta mintimi, kad laisvė, matuojama konkrečios žemiškos laimės matu, yra sunkiai pakeliama našta, kurios žmogus negali nei visiškai pamesti, nei pasiimti.

Kova - žmonių socialinio gyvenimo reiškinys, žmonių prigimties galia gintis, pulti, naikinti. Kovoti žmonėms reiškia palaikyti gyvenimą (teigiama prasme) arba naikinti (žudyti, prievartauti, pavergti ir t.t.) [Ignaitis, 1991]. Kova gali būti už gyvybę, maistą, vandenį, žemę, taip pat už kalbą, tikėjimą, spaudą, asmens, tautos laisvę ir t.t.

Socialinė šių dienų kova yra ne tik kova dėl ekonominės gerovės, kaip įprasta sakyti kova už būvį, bet ir dėl žmogaus orumo, žmogiškosios vertės pripažinimo, tinkamos vietos dvasiniame gyvenime, galimybės naudotis lygia pagarba ir lygia meile (Jenkins, 1997, p. 44). Taigi kovojant galima siekti ir humanišku, ir antihumanišku tikslu.

Todėl kova šiais laikais suvisuotinta, subendrinta, paversta neišvengiama būtinybe (Ignaitis, 1991, p. 42). Mes dar priduriame: kovoti tapo madinga, kova kai kam

pasidarė hobs, atsirado samdomi, paperkami kovotojai ir t.t. Tai labai uždeganti, imponuojanti žmonių santykių raiška, suvisuotinta prielaida. Kova tampa būtinybe - kova šeimoje, mokykloje, gatvėje, darbe, tarp atskirų žmonių socialinių vienetų. Kova tarp rasų, religijų, tautų, valstybių tapo norma, dėl ko žmonių gyvenimas ir net nepriešiški santykiai tampa vientisa kova. Ji tampa, teisingiau, tapo mūsų laikų žmonių įkalbėta ar įsikalbėta asmenine ir socialine psichoze, būtinumu. Kalbėdami žmonės nebemoka išsiversti be žodžio "kovoti", nebemoka reikšti minčių, jausmų. Mokiniai kovoja už gerą pažymį, valstiečiai - už gerą derlių, mokslininkai - už patikimus tyrimų duomenis, dvasininkai - už tikinčiųjų moralę. Taip visa mūsų socialinė-kultūrinė terpė virto ištisu kovos lauku. Kovoti mokoma visur - mokykloje, šeimoje, darbovietėse ir pan. (apie karinį mokymą čia nekalbama). Kovoti moko žiniasklaida, kino ir televizijos filmai, knygos, paveikslai ir t.t. Tai viena iš priežasčių, dėl ko tarp žmonių atsirado prieššūkus, jie susvetimėjo. Žmonės toje visuotinėje ir nesikeičiančioje gyvenimo kovoje tapo priešais - priešais šeimoje ir mokykloje, gatvėje ir bendraamžių bendrijoje, darbe ir visuomeniniame transporte ir t.t. Dėl to tarp žmonių ir atskirų socialinių vienetų atsirado kasdienė įtampa, sukėlusios nerimastį, netikrumą, depresiją, savižudybes. Ypač sunku pakelti įtampą besikeičiančiose visuomenėse - ji gąsdina ir grasina žūtimi, visuomenėje vyksta dezintegracija, byrėjimas. Tai neigiamai veikia jaunąją kartą. Todėl atėjo pats laikas siaurinti kovos lauką, o pačią kovą vertinti kaip destrukciją.

Socialiniai-kultūriniai reiškiniai

Kalba - pagrindinė bendravimo, mokymo ir auklėjimo priemonė. Jos žodžiais (sakiniiais) keičiamasi informacija, pažintine, praktine, emocine patirtimi. Kai kalba plečiama, gilinama - ugdomas kalbėjimas.

Kalba - viena žmonių prigimties realizavimo formų, išreiškianti jų veikimo būdą. Kalbėti yra žmonių prigimties galia, siekė išreikšti savo mąstymą. Ji yra žmonių prigimties pastovioji galia (Ignaitis, 1991).

Kalba - tai socialinės realybės žinybas. Kita vertus, žmonių pasaulį sudaro ne tik objektai ir ne tik socialinė veikla savo kasdiene prasme, bet ir jų kalba, kuri tapo žmonių išraiškos forma, o patys žmonės atsidadė jos nelaisvėje.

Siekdami iš tos nelaisvės išeiti žmonės kalbą prastina, primityvina, darto ir t.t. Žmonėms (ir ne tik jaunimui) trūksta kalbos kultūros. Tai reiškia, kad, viena vertus, dėl išprusimo stokos, kita vertus, dėl mados kalbą (informacine prasme) ima keisti keiksmožodžiai, šūksniai, kitos išraiškos priemonės, kuriomis išreiškiamas ne kalbos turinys, o kalbėtojo jausmai. Tarptautiniai žodžiai, žargonas stelbia gimtosios kalbos žodžius. Taip užmirštama, kad žodžiu yra perteikiama sąvoka, kurią klausantis suvokia tik tada, jei turi atitinkamą žodinę patirtį. Žodžiu kas nors pranešama, aiškinama, nurodoma, paveikiama. Žodis gydo arba gniuždo, taurina arba žemina.

Nepakanka gerai ištarti žodį, žodžiu sąmoningai išsakome ne tik tai, ką mąstome, bet ir tai, ką išgyvename.

Kitas kalbėjimo reikalavimas - privalu žinoti statusą to, į kurį kreipiamasi. Mūsų nebestebina atvejai, kai su pavaldiniais, mokiniais, mažesniais, vargingesniais, neturtingesniais kalbama, vartojant panieką reiškiančius žodžius; su sau lygiais - mandagiai, nuoširdžiai, paprastai; su viršininkais, reikalingais, naudingais, įtakingais žmonėmis - nuolankiai, pataikūniškai, dirbtinai ir pan. Todėl pravartu prisiminti, kad nuo paprasto, mandaus, kultūringo kreipimosi prasideda sąveika tarp žmonių, kuri pageidaujama santykiu virsta tik kalbėjimo procese.

Žinoma, kad kalba, kaip žmonių santykių socialinis-kultūrinis reiškinys ir padarinys, yra įvairi, skirtinga ir kintanti. Tačiau nevalia pamiršti, kad gimtoji kalba yra tautos socialinio gyvenimo palaikymo veiksnys, todėl turi būti branginama ir saugoma. Taip pat svarbu suvokti, koks turėtų būti gimtosios ir negimtujų kalbų mokymosi santykis, kada galima išsiversti be antrosios ar trečiosios kalbų ir kada ne. Kaip paaiškinti tą mūsų visuomenės reiškinį, kai tauta daug metų priešinosi rusifikavimui, o dabar visur vartoja anglišką leksiką? Tai mūsų kultūros vertybių, kaip socialinio gyvenimo būdo, problema.

Mokslas - tam tikra žmonių veikla, kuria pasiekiami nauji objektyvūs ir susisteminti tikrovės pažinimo rezultatai; mokslas neatsiejamas nuo praktinės žmonių veiklos.

Mokslas yra daugiau negu sisteminis esamų faktų rinkimas, nagrinėjimas ir aiškinimas, daugiau negu sistema ar rinkinys (Ignaitis, 1991, p. 46). Jis yra žmonių prigimties realizavimo forma, reiškianti jų veikimo, pažinimo būdą. Gyvenimo tikrovė, jos aiškinimas, tyrimas ir pritaikymas yra mokslinio pažinimo objektas.

Mokslas yra svarbiausioji kultūros dalis, išskirtinis kultūros reiškinys, kurio paskirtis - teikti naują informaciją apie gamtą, visuomenę, žmogų bei atspindėti šiose sferose vykstančius kitimo dėsningumus.

Mokslas yra tikrovės teorinio įvaldymo būdas ir priemonė (Jonuška, 1995, p. 6). Kartu jis yra visokios pažangos (kultūros) variklis. Nuo mokslo pasiekimų tiesiogiai priklauso bet kurios visuomenės pažanga, vystymosi sparta, gyvenimo lygis. Todėl nėra nieko vertingesnio už gerą mokslą, kai jis tampa praktikos (gamybos ir apskritai gyvenimo) kompasu.

Žmogus mokslininkas yra socialinio gyvenimo dalyvis. Jis savo veikla daro įtaką kitiems žmonėms, partijoms, valstybėms, visai žmonijai. Pavyzdžiui, gamtinės ir kultūrinės aplinkos tarša, bakteriologiniai, cheminiai išradimai, atomo ir branduolio energijos panaudojimo atliekos, vaistai, narkotikai, sintetinės medžiagos veikia ne tik šių dienų, bet ir ateities žmogų, jo gyvenamąją terpę. Todėl iškyla mokslininkų atsakomybės už savo darbus problema. Kita vertus, žmogus privalo teisingai pasirinkti taikydamas mokslo laimėjimus socialiniame gyvenime.

Siekti pažinti tikrovę yra žmogaus prigimties galia, tačiau ji turi būti realizuojama tikslingai ir protingai, tvarkoma ir prižiūrima valstybinių bei tarpvalstybinių

įstatymų. Priešingu atveju galima sulaukti neprognozuojamų padarinių (žmogaus klonavimas, supergalingos karo priemonės ir pan.).

Menas - žmogaus prigimties realizavimo forma, grožio raiškos, veikimo būdas. Todėl menas nėra patys vaizdai, garsai ar judesiai, nėra priemonė, perteikimas, pritaikymas ar tiesiog darbas.

Menas atsirado iš žmonių noro, troškimo, jų prigimtinių galių siekti grožio. Iš šios galių, kaip pažymi V. Ignaitis (1991, p. 48), susiformavo žmonių santykių socialinis-kultūrinis reiškinys, socialinė tikrovė, vadinama menu. Menas, kaip ir jo šakos ar rūšys (dailė, muzika, literatūra, daina, šokis, vaidyba, architektūra), nuolat kinta.

Menas tikrąja šio žodžio prasme yra tada, kai statomas paminklas ar namas, kalama geležis ar akmuo, drožiamas ar skaptuojamas medis, tapomas paveikslas, rašoma knyga, rengiamas vaidinimas, šokamas šokis ir pan. Kai visa tai daroma siekiant reklamos, propagandos, politinių, ekonominių, erotinių ar verslo tikslų, tai nėra menas, bet tik priemonė ar įrankis. Todėl, norint tai atskirti, vartojami išsireiškimai “klasikinis menas”, “tautos menas”, “svetimas menas”, “turgaus menas”, “kičas” ir pan.

Žmogus menininkas yra socialinio gyvenimo dalyvis. Nepaisant to, kiek jo menas yra individualistinis, avangardinis, modernistinis ar pan., menininkas turi ne tik teises, privilegijas, pripažinimą, bet ir didžiulę atsakomybę: ar jo menas palaiko visuomenės gyvenimą teigiama prasme, ar skatina neigimą, naikinimą, griovimą.

Svarbi ir meno gerbėjų pozicija - vartojimo ar jausminė (estetiškoji). Vieniems menai – tai tam tikra priemonė siekiant gyvenimo tikslų, kitiems - grožio, dvasingumo, pasitenkinimo šaltinis, gyvastis. Gal todėl pirmieji mieliai importuoja svetimą meną, jo ieško, trokšta ir pan. Antrieji yra etnomeno gerbėjai, saugotojai, puoselėtojai. Šių dviejų pozicijų susikirtimas - rimta socialinio gyvenimo problema.

Kūryba - žmogaus veikla, kuria sukuriama naujos, iki tol nežinotos materialinės ar dvasinės vertybės, turinčios visuomeninę ar asmeninę reikšmę. Ji reikalauja gabumų, motyvų, žinių ir mokėjimų. Čia svarbi intuicija ir vaizduotė. Todėl kūryba atskleidžia žmogaus esmę ir išskiria jį iš gyvūnų pasaulio.

Kurti yra žmonių prigimties savybė, galia. Tačiau kūryba nėra tik gero įrankio, instrumento, energijos, papuošalo ar kito daikto gamyba, daugiau negu gražios dainos ar knygos parašymas. Kūryba, kaip pripažįsta V. Ignaitis (1991, p. 51), yra viena svarbiausių žmonių prigimties įgyvendinimo formų, jų veikimo būdas. Žmonės, realizuodami savo prigimtį, savąja kūryba, veikimu atskleidžia žmogiškąją prigimtį. Todėl atsiranda įvairios kūrybos rūšys: didaktinė arba taikomoji (įrankis, instrumentas, ginklas, drabužis, baldas, pastatas ir pan.), meninė (šokis, daina, muzika, dailė, literatūra, architektūra ir pan.), mokslinė (nauja informacija, informacinės sistemos, mokslinės teorijos ir pan.), socialinė (šeimos, grupės, organizacijos, valstybės ir pan.).

Nors gebėjimas kurti yra pastovi žmonių prigimtinė savybė, galia, tačiau gyvenimo realybė įrodo, kad kai kurie visuomenės nariai atsisako bet kokios kūrybos ir tampa gryniaisiais vartotojais (reketas, mafija, nusikaltėlių klanai ir pan.). Tai parazituojanči visuomenės dalis. Todėl socialinio gyvenimo prasme labai aktuali naujos, sveikos, gražios socialinės-kultūrinės aplinkos kūrimo problema. Ji, kaip ir gamtinė aplinka, savo poveikiu “geriesiems” ir “blogiesiems” žmonėms, daro didelę (nors ir skirtingą) įtaką, ypač jaunajai kartai.

Socialiniai-ekonominiai, ūkiniai reiškiniai

Nuosavybė - tai teisė naudotis kuria nors ekonomine, t.y. ribota, gėrybe (vanduo, žemė).

Noras turėti daiktą ir juo sąmoningai naudotis yra žmonių prigimties galia (Ignaitis, 1991, p. 52). Todėl atsirado nuosavybė - socialinio gyvenimo tikrovė. Nuosavybė yra viena žmonių prigimties realizavimo formų, jų ūkinio veikimo būdas.

Nuosavybės objektu gali būti tiek materialinis dalykas (žemės sklypas), tiek ir nematerialinis (išradėjo patentas). Esminis nuosavybės požymis yra galimumas perleisti ją kitam asmeniui. Todėl ne pati nuosavybė, bet sunuosavintas daiktas yra žmonių ūkinių santykių, t.y. mainų, objektas. Vadinasi, nuosavybe negali būti tai, kas negali būti mainų objektu.

Taigi nuosavybė nėra žmonių santykis su daiktu, o tik žmogaus santykis su kitu žmogumi.

Nuosavybė gali būti privačių asmenų (privatinė nuosavybė) arba tam tikros socialinės grupės, bendruomenės, kolektyvo, valstybės (bendruomeninė, kolektyvinė, valstybinė nuosavybė).

Pirmoji žmonių nuosavybė, t.y. giminės, šeimos ar pavienio žmogaus turtas, buvo įgyjama pasisavinant niekieno gėrybes arba sukuriant jas darbu. Vėliau nuosavybės įgijimo būdų gausėjo: turtas tapo paveldimas, jis kaupiamas grobiant svetimą nuosavybę ir pasisavinant samdomo ar svetimo darbo vaisius. Neribotas turto kaupimas, nuosavybės teisės įsitvirtinimas suteikė egzistenciniams žmonių interesams privačių interesų pobūdį, dėl ko žmonių santykiai sudaiktėjo. **Sudaiktėjimas** - socialinių santykių raidos forma, kai jie, regis, klostosi ne tarp žmonių, o tarp daiktų. Sudaiktėjimas, kaip žinoma, skatina žmonių susvetimėjimą.

Vienintelis tikras nuosavybės tikslas, kuris kyla iš prigimtinės žmogaus galių ir kurio niekas negali panaikinti, yra darbas. Todėl, kaip pažymi A. Maceina, tik paties žmogaus padarytas daiktas yra giliausia prasme jo nuosavas daiktas.

Nepaisant to, kas negatyvaus pasakyta apie nuosavybę, moderniam ir kompleksiniame dabarties ūkyje, tarpusavio ir tarptautiniuose santykiuose neišvengiamai pripažįstama nuosavybė - nuosavi daiktai gamybos, mainų, prekybos ir pan. srityse. Vadinasi, vis aktualesni tampa nuosavybės teisės ir atsakomybės klausimai.

Mes gyvename visuomenėje, kurios egzistavimas pagrįstas privatine nuosavybe, pelnu, jėga. Įgyti, valdyti, gauti pelną yra šventos ir neginčijamos industrinės vi-

suomenės individo teisės. Ir nesvarbu, kokie nuosavybės įgijimo šaltiniai. Nuosavybės turėjimas niekuo neįpareigoja jos savininko, nes šis vadovaujasi tokiu E. Fromo pateiktu principu: "Iš kur ir kaip buvo įgyta nuosavybė, ką aš su ja darau, yra tik mano ir niekieno kito reikalas. Kol nenusižengiu įstatymams, tol mano teisė yra neribota ir absoliuti". Moralinė prasme šio principo pateisinti negalima, tačiau juridine - visiškai įmanoma.

Nuosavybė yra išskirtinė teisė, o jei nėra žmonių, kurie galėtų būti išskirti neleidžiant jiems kuo nors naudotis, negali būti ir nuosavybės. Kita vertus, nenaudinga ir beprasmiška, kad kuris nors daiktas iš viso jokio savininko neturi ir absoliučiai niekam nepriklauso. Iš šių prielaidų išplaukia nuostata, kad nuosavybė, turtas, pinigai yra pagrindinės žmonių ir valstybės gyvenimą lemiančios jėgos. Todėl teisę turėti daiktus ir jais naudotis pripažįsta įstatymai. Ji vadinama nuosavybės teise.

Nuosavybės teisė taip pat užkrauna žmonėms moraliinę atsakomybę už tai, kaip nuosavi daiktai naudojami. Kai nuosavybė naudojama savo ir šeimos poreikiams tenkinti, ji yra natūralus skatintojas, stimulus savo ir žmonių gerovei kelti. Nuosavybė gali būti sauga žmonėms nelaimės ar ligos atveju, ji reiškia ir psichologinį pasitenkinimą savimi, savo veikla.

Tačiau yra tokia blygybė, kad nuosavybė, nuosavi daiktai, sukonzentruoti vienoje ar keliuose rankose, kelia pavojų, jog gali būti panaudoti blogam tikslui, kaip jėga, prievarta spaudžiant žmones ekonomiškai paklusti jų valiai ar diktatūrai. Žmonių spauda ir išnaudojimas - socialinis-ekonominis **neteisingumas**. Ypač besikeičiančioje visuomenėje (toks pavyzdys mes ir esame). Kur nėra įstatymų sutvarkyta nuosavybių koncentracija, naudojimas, perdavimas, paveldėjimas ir pan., žmonių spaudos ir išnaudojimo pavojus yra didelis, jis savo ruožtu gimdo priešinimąsi ar net nusikaltimus.

Iš to, kas pasakyta, išplaukia išvada, kad nuosavybė, nuosavybės teisė ir atsakomybė turi būti pripažįstama, modifikuojama, balansuojama, tvarkoma įstatymų.

Pinigai - mainų bei mokėjimo priemonė, taip pat gėrybių, turto, nuosavybės ir paslaugų vertės matas. Daiktų vertė yra vertingumo teigiama prasme ir to daikto griau-namosios, naikamosios, kenkiančiosios galios santykis (Jenkins, 1997).

Gyvenimo realybė rodo, kad vertė yra kintama, įvairi, reliatyvi, subjektyvi ir objektyvi. Subjektyvia, individualia prasme daiktų vertė priklauso tikrai nuo paties žmogaus, o objektyvia, socialine prasme yra viešai pačių žmonių papročių ar viešųjų institucijų nustatyta. Tada daiktų vertę atspindi rinkos kaina, o pastaroji išreiškia ma pinigais.

Pinigai yra ir žmonių perkamosios galios garantija. Jų turėdami žmonės įsigyja trokštamų gėrybių, tenkina savo poreikius, atsiskaito už paslaugas, patarnavimus ir t.t. Dėl šios priežasties pinigai dažnai labiau vertinami už daugelį materialinių gėrybių. Žmonėms jie suteikia socialinio saugumo, pasitikėjimo ar net galios jausmą. Pinigai tokie svarbūs žmonių gyvenime, jog kartais pamirštama, kad ne viskas gali būti perkama ar parduodama. Taip pat nevienodos žmonių galimybės užsidirbti

arba gauti pinigų. Vieniems trūksta pinigų net būtiniausiems, gyvybiniams poreikiams tenkinti, kiti turi jų perteklių ir gali skolinti ar investuoti. Pastariesiems dažnai atrodo, kad neribotas pinigų turėjimas yra jų gyvenimo esmė. Dar blogiau, kai jie mano, jog tie, kurie neturi pinigų, neturi nieko ir patys yra niekas. Didelė pinigų pasiskirstymo diferenciacija gimdo susvetimėjimą, kurio esmė - nesvarbu, kas mes esame, svarbu, ką mes turime. Gal todėl pateisinamas žmonių skurdas, kuris tapo socialinio gyvenimo norma. Savo ruožtu žmonių neturtas, bepinigė nėra dorybė. Priešingai, negatyvusis neturtas daro žmogų pavydų, gašlų ir net plėšrų; jis kelia neap-lykantą pasiturintiems, gadina socialinius santykius, skatina socialinius sprogimus, nusikalstamumo protrūkius ir pan. Todėl pravartu prisiminti Konfucijaus žodžius: "Kai šalyje viešpatauja teisybė, teisingumas, gėda būti beturčiu ir menku. Kai teisybės, teisingumo nėra, gėda būti turtingu ir žymiu".

Iš to, kas čia pasakyta, išplaukia išvada, jog valstybės valdžiai privalu, kad patvirtintas minimalus gyvenimo lygis atitiktų faktiškąjį (šiuo metu pas mus toks neatitikimas didesnis daugiau nei du kartus), o gyventojų pajamos viršytų skurdo ribą (tokių gyventojų mūsų šalyje yra 20 - 30%). Mes nesame tokie neturtingi, kad negalėtume išspręsti pragyvenimo problemų. M. Gandžio žodžiais tariant, žemėje pakanka gėrybių visiems žmonėms pramisti, bet pristigs goduliui pasotinti.

Darbas, kilęs iš žmonių prigimties ir atsiradęs dėl žmonių santykių, yra viena žmonių gyvybingumo realizavimo formų, rodo žmonių socialinio-ekonominio gyvenimo, veikimo būdą (Ignaitis, 1991).

Darbas - įprasta, bet nelengvai apibrėžiama žmogaus veikla, nes riba tarp darbo ir nedarbo (žaidimo, mokymosi, mąstymo, kūrybos) ne visada aiški ir žmonių skirtingai suvokiama.

Remdamiesi J. Jenkinsu, pateikiame įvairius darbo apibrėžimus (1997, p. 191):

- Darbas yra bet kokia veikla, už kurią mokama, atlyginama.
- Darbas yra veikla, kuria kas nors sukuriama.
- Darbas yra visuomenei naudinga veikla.
- Darbas yra poilsio priešingybė - tai kūno ir dvasios pastangų reikalaujanti veikla.
- Darbas yra bet kokia tikslinga veikla.
- Darbas yra tai, ką privalome atlikti, nepaisydami savo norų ir pomėgių.
- Darbas yra prasminga veikla.

Tas pats autorius aiškina darbų paskirtį, prasmę, tikslą.

1. **Darbas yra būtinybė.** Be darbo nepragyventume, nes tik dirbdami galime apsirūpinti maistu, būstu ir būtiniais daiktais, palaikyti savo ir artimųjų žmonių gyvybes.

2. **Darbas yra visuomenių ir kultūrų pagrindas.** Jis teikia buvimo drauge, solidarumo, bendro tikslo siekimo džiaugsmą, stiprina saugumo bei gyvenimo prasmės jausmą.

3. **Darbas yra kūryba.** Žmogaus prigimtis yra kūrybinga. Dirbdami įkūnijame savo idėjas ir patenkiname kūrybos poreikį, patiriame džiaugsmą.

4. **Darbas yra sveikata.** Darbas gali žmogų fiziškai ir protiškaitei sekinti, būti pavojingas, monotoniškas, ardanis žmogaus sielą. Tačiau visiškai nedirbantis žmogus taip pat fiziškai ir dvasiškai nyksta.

5. **Darbas yra gėris.** Liaudies pedagogikoje, kultūroje žmogus buvo vertinamas pagal jo darbą. Dabar daugeliui žmonių darbas yra ne tik būtinybė, bet ir žmogiškosios vertės pagrindas.

6. **Darbas yra pašaukimas.** Pašaukimu yra vadinas ir tas darbas ar veikla, kurių žmogus imasi tikėdamas turįs ypatingų gebėjimų juos atlikti ar ypatinga savo paskirtimi taip tarnauti kitiems ir padaryti savo gyvenimą prasmingą.

7. **Darbas yra žmogaus savikūra.** Neužbaigtas yra ne tik pasaulis, bet ir žmogus. Šį procesą išplėtoti ir užbaigti žmogus turi pats. Žmogaus užbaigimas įvyksta tik per darbą. Tinginys nekuria pats savęs.

Šių laikų visuomenėse daugiausia rūpesčių kelia ne tinginystė, dykaduonystė, o **nedarbas**, t.y. toks socialinis-ekonominis reiškinys, kai darbingas ir norintis dirbti žmogus neranda atlyginamo darbo.

Nedarbas nėra laikomas socialine-ekonominė problema, kol bedarbių skaičius neviršija 4 - 5% visų dirbančiųjų. Statistikos duomenimis, Lietuvoje nedarbas svyruoja apie 6%, tačiau manoma, kad į darbo biržas kreipiasi tik apie 30% darbo ieškančių žmonių, o kaime - dar mažiau. Nepriklausomų ekspertų duomenimis, Lietuvoje per 100 000 žmonių nuolat išleidžiami į priverstines, ilgalaikes ar neapmokamas atostogas arba dirba ne visą darbo dieną, taip išlaikydami darbo vietas, bet negaudami darbo ir atlyginimo. PHARE ekspertų apskaičiavimais, Lietuvoje nedarbas gresia 30% visų dirbančiųjų.

Nedarbas yra bausis ne tik todėl, kad žmogus netenka pragyvenimo šaltinio, bet ir todėl, kad jis tapatina savąjį Aš su darbu. Tikima, jog asmenybės vertę lemia ne tai, kas esi, o tai, ką veiki. Netekę darbo, žmonės netenka savivargos, saviraiškos ir tampa sunkia našta sau ir visuomenei. JAV atlikti sociologiniai tyrimai parodė, kad nedarbui padidėjus 1%, psichikos negalavimais besiskundžiančių žmonių padaugėja 3,5%, o nusikalstamumas išauga 5 - 7% (Jenkins, 1997, p. 196). Manome, kad mūsų šalyje analogiški rodikliai yra dar blogesni, nes, tyrėjų nuomone, tai rodo didelis savizudžių ir tarp jų esančių bedarbių skaičius. Be to, nedarbo grėsmė veikia ir dirbančių žmonių santykius.

Darbdavių, savininkų, darbininkų, tarnautojų darbo reikalai, kaip teisė kurti darbo vietas, teisė į darbą, taip pat atlyginimai, darbo sąlygos, darbo ginčai ir pan. nėra vien asmeniškai, privatiūs reikalai - jie yra socialiniai ir vieši. Tai gana aštriai paliečia žmones, nes darbai yra sudėtingi, komplikuoti, intensyvūs ir pavojingi, todėl reikia abipusės pagalbos (darbdavio ir dirbančiojo), patyrimo, žinių, mokėjimo, atsakomybės ir t.t. Taigi dirbančiųjų santykius ir su jais susijusius reikalus (tiek socialinius, tiek ir ekonominius) teisinėje valstybėje turi tvarkyti viešosios valdžios institucijos, remdamosis įstatymais, o ginčus privalo spręsti teismai. Įstatymai

taikomi ir privatiems asmenims, ir organizacijoms, įskaitant ir valstybines.

Dalis nerandančių darbo žmonių lieka bedarbiais todėl, kad nori dirbti tik tai, ko yra išmokę, bijo rizikuoti ir imtis naujo darbo, nesiryžta savarankiškai imtis kokio nors verslo. Todėl valstybė privalo organizuoti žmonių perkvalifikavimą, jų parengimą naujiems darbams. Ne mažesnė valstybės problema, kai nunykus tam tikroms profesijoms, veiklos sritims, kvalifikuoti žmonės imasi primityvaus darbo, kad tik gautų bent minimalų atlyginimą. Taip žlugdomos asmenybės, menkinamas darbo jėgos potencialas ir pan.

Žmonių socialinių santykių administraciniai-politiniai reiškiniai

Valdžia - viena žmonių prigimties realizavimo formų, jų administracinio-politinio tvarkymosi, veikimo būdas.

Bet kuriai valstybei būdingi trys komponentai - žmonės, teritorija ir valdžia. Valdžią, kaip žmonių veikdini- mo būdą, teisingiausiai atspindi demokratinės santvarkos valstybė. Tiesa, demokratija (liaudies valdžia) taip pat nėra tobulas būdas valstybei tvarkyti, tačiau geresnio už ją kol kas nėra.

Demokratija - tai dermės tarp asmens, visuomenės ir valstybės interesų ieškojimas. Tam reikia brandaus (doro) žmogaus ir brandžios (doros) visuomenės. Demokratija - tai laisvai ir sąmoningai pasirinkta drausmė (bet ne laisvė) bendram tikslui siekti. Svarbiausias demokratijos principas (Jonuška, 1995, p. 78) - žmogaus teisių primatas (pirmenybė, pirmumas), apribojantis valstybės gali- mybę kištis į atskirų individų gyvenimą ir siekius, leidžiantis individams grupuotis pagal savo interesus, įsitikinimus, kilmę. Valdžia ir yra žmogaus teisių sargas.

Valdžia teisinėje demokratinėje valstybėje atlieka tris funkcijas: **įstatymų leidyba, įstatymų vykdymas ir įstatymų priežiūra bei kontrolė**. Pagal minėtas funkcijas skiriamos trys valdžios - parlamentas, vyriausybė ir teismas. Parlamentas (pas mus seimas) - tai aukščiausia atstovaujamoji įstatymų leidimo institucija ir aukščiausia valstybės valdžios institucija. Todėl svarbu, kad seimo priimti įstatymai būtų bendri, nešališki ir netendencingi. Seimas negali priimti įstatymų, ribojančių arba naikinančių piliečių laisves ir teises. Seimas turi būti griežtai atribotas nuo vykdomosios institucijos - Vyriausybės (Ministrų Tarybos).

Vyriausybė atlieka tris pagrindines funkcijas, kurios turi įtakos kitoms institucijoms (ministerijoms, departamentams, savivaldybėms) ir kiekvienam visuomenės nariui.

1. **Tvarkos palaikymas.** Vyriausybė pirmiausia atsakinga už taikos ir vidaus tvarkos palaikymą. Įstatymai gina asmenų ir nuosavybės saugumą. Vyriausybė sprendžia, kada reikia imtis ekonominių ar prievartos veiksmų, norint apginti visuomenės ir piliečių interesus.

2. **Prioritetų nustatymas.** Vyriausybė tvarko valstybės biudžetą, sprendžia, kam skirti lėšas: mokykloms ar kariuomenei, mokslui ar transportui ir pan. Vyriausybė

gali būti palanki generolams ar mokytojams, darbininkams ar verslininkams, šventikams ar mokslininkams ir pan.

3. **Konfliktų sprendimas.** Vyriausybė kontroliuoja, riboja ir sprendžia konfliktus tarp kitų institucijų ar jų viduje. Ji yra vyriausias arbitras tarp darbininkų ir darbdavių, švietimo ir religijos, medicinos ir šeimos. Vyriausybės kompetencijoje yra visi klausimai, pradedant teise į gyvenimą ir baigiant teise į darbą.

Visose tikrai demokratinėse valstybėse rimčiausias laisvės saugotojas yra teismas, kuris atstato pažeistą teisę ir baudžia kaltuosius. Teismas tik tada gali atlikti savo pareigą, jei nebijo kitos valdžios, nuo jos nepriklauso, o patys teisėjai yra gerai materialiai aprūpinti ir dirba optimaliomis sąlygomis. Kadangi teisių pažeidimai sudėtingi ir įvairūs, teismai skirstomi į apylinkės, apygardos, aukščiausiąjį, apeliacinį, konstitucinį ir t.t.

Socialiniame gyvenime labai svarbus **socialinis teisingumas** - galimybių žmogui laisvai gyventi užtikrinimas. Socialinį teisingumą palaiko informacijos viešumas, kuriuo rūpinasi žiniasklaida (spauda, radijas, televizija), t.y. savotiška ketvirtoji valdžia.

Taigi valdžios kompetencija - valdžios funkcijų vykdymas, t.y. įstatymų leidimas, jų priežiūra ir tos valdžios santykiai su žmonėmis - socialinio gyvenimo dalyviais.

Išvados

Pereidami į XXI a. imame analizuoti, ką esame padarę gera ir bloga. Nebe laikas grimzti į bejėgiškumo ir nevilties bedugnę, reikia nuspręsti, ką daryti toliau. Todėl pirmiausia privalome "inventorizuoti" savo gyvenimo būdą. XX a. mąstytojo Tomo Mertono žodžiais tariant, tas, kuris stengiasi padaryti gera kitiems, bet giliau nepažįsta savęs paties, savo gyvenimo, vargu ar turės ką kitiems pasiūlyti.

Manome, kad naujasis tūkstantmetis pagaliau taps gerumo žmonių gyvenime pradžia. To gerumo sistemą aprašo socialinio darbo teorija - dėsnių ir dėsningumų sistema, kuri apibendrina, pagrindžia ir atskleidžia konkretaus individo, grupių, visuomenės socialinio gyvenimo ypatumus. Ši teorija skatina spręsti socialinio darbo praktinius uždavinius, kurie remiasi kompleksiskumu, kai veiksmai derinami su įvairių mokslų atstovais ir specialistais praktikai. Tokio veikimo galimybes ir pabandėme atskleisti šiame mūsų tyrime.

Gauta 1999 01 30

Spausdinti rekomendavo prof. habil. dr.
E. Adaškevičienė, doc. dr. E. Giedraitienė

Literatūra

- Ignaitis, V. (1991), *Žmonių socialinis gyvenimas*. Vilnius.
Jenkins, J. (1997), *Šių laikų dorovinės problemos*. Vilnius.
Jonuška, V. (1995), *Filosofijos pradmenys*. Vilnius.
Jovaiša, L. (1998), *Apie mūsų būtį*. Vilnius.
Schultz, T. W. (1998), *Investavimas į žmones. Gyventojų kokybės ekonomika*. Vilnius.

SOCIAL LIFE IN THE CHANGING SOCIETY

Vytolis Kučinskas

S u m m a r y

Social life features in the contemporary changing society were studied: it's structure, origins, mode, social cultural, social economical, social political, economic and administrative phenomena as a part of the problem of the of life quality improvement.

The research was based on systematic approach and complex analyses of the modern social life.

Social life is an expression and a realization of the human nature and mode of performance. The simplest structure of the social life consists of the two people - man and woman.

The origins of the social life are mother's tongue, education, behaviour, aspirations, roles, social status.

The mode of the social life is described by categories of justice, criminality, love, freedom, fight.

Social-cultural phenomena consists of language, science, art, creation.

Social economical and economic phenomena are characterized by property, money, work, unemployment.

Political and administrative human relations are described by the means of authority and it's functions, social justice.